

PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE.

OSVRT NA BERGSONA

Dr. Đuro Gračanin

Povodom smrti Henrika Bergsona donosimo ovaj kratki prikaz njegove nauke.

Idejni ambijenat. Bergson je započeo filozofirati u doba, kad je moderna filozofija, povodeći se za Kantom, izgubila vezu s metafizikom i kad se pozitivna znanost (fizičko-matematička spoznaja stvari) počela nametati obiljem svojih činjenica. Metafizika je upravo bila prezrena, i svi napori same filozofije svršavali su u matematizmu i mehanicizmu, u materijalizmu i pozitivizmu. Gospodari dana bili su Comte, Taine, Spencer, Darwin, Berthelot, Büchner i dr.¹ O apsolutnome se nije filozofiralo, jedina pozitivna stvarnost bili su fenomeni, i u tome isključivo stvarnome svijetu sve se kretalo. »Die Materie ist der Urgrund alles Seins« pisao je Büchner u svome djelu »Kraft und Stoff«. »Sve se je događalo, kao da ne postoji Bog, kao da čovjek nema duše, slobodna je volja bila iluzija, nespojiva s naučnim determinizmom...«, kaže jedan suvremeni filozof. Sretajući svagdje ove ideje čovjek je počeo u njima gledati nuždan produkt civilizacije, i one su mu se činile kao zaključci prirodnih znanosti. Materijalizam se tako pojavljivao kao jedina moguća filozofija pozitivizma. Iz tog tako skućenog područja, tog ograničenog horizonta Bergson pravi prodor prema spiritualizmu.

Metoda. Uviđajući, da je fizika u matematičkom obliku daleko od toga, da bi mogla doseći do dna svake stvarnosti, i spoznajući, da tobožnji znanstveni pozitivizam nije nego aglomeracija metafizičkih predrasuda, Bergson se odlučuje da sve to nadiđe. Kako? Prezirući možda suvremenu znanost? Ne, nego prihvaćajući upravo ono, što je u njoj zaista pozitivno, ali istodobno ne dajući se zatvoriti u uske granice, koje je postavila pseudoznanost. Bergson dopušta tvrdnju kantizma, da

¹ Čemu pisati, da Taine, Spencer, Berthelot nisu već apsolutno dominirali u vrijeme, kad se javlja Bergson kad su to suvremenici Bergsonovi, a pogotovo suvremenici Bergsonovih početaka u filozofiji? A čemu ići čak tako daleko pa tvrditi, da je »teren Bergsonu skroz pripravljen i reakcijom na staro, u koliko je ta prirodna, i javljanjem novoga, koje se očitava kao neki spiritualistički pozitivizam?« Čemu to tvrditi, kad u to doba ne samo, što materijalizam i pozitivizam nisu izgledali likvidirani, nego su upravo bili u punom zamahu? Pa to su elementarni podaci svake povijesti filozofije.

razum ne može doseći stvari u sebi, i zasadu pozitivizma, da su samo činjenice polazna točka svega, ali on uzima, da iznad razuma postoji druga, viša sposobnost, intuicija, pomoću koje mi možemo nadići vidljivi svijet činjenica i zaći izravno u bit same stvarnosti. On pače jako naglašuje, da je razum u nama tek niža sposobnost, koja nam služi, da umjetno rasijecamo, komadamo stvarnost trpajući je u pojmove. A stvarnost je u zbilji jedna, jedno jedinstveno trajanje (la durée) i tu stvarnost treba se zavući pomoću intuicije. Ostane li samo pri razumu, čovjek je homo faber, stvoren da radi; tek po intuiciji postaje on homo sapiens. Šta je dakle intuicija prema Bergsonu? Jedan posve izvorni, jednostavni čin, iskustveni doživljaj (connaissance expérimentale), koji nas prenosi u predmet, čini, da se s njime podudaramo. Ovim načinom majka upoznaje svoje dijete, slikar svoj model, pisac svoga junaka, učenjak dolazi do svojih otkrića, priprosti čovjek do svojih sigurnih sudova. U svim ovim slučajevima nema razumskog ispitivanja, nego se nekom doživljavanom simpatijom otkriva istinsko lice stvarnosti. To međutim ne znači, da bi ovo intuitivno zrenje bilo po sebi lagana stvar. Obzirom na to, da je čovjek u prvom redu određen, da radi (homo faber), nastojanje oko ovakve spoznaje nužno je skopčano s naporom, koji se protivi naravnim sklonostima čovjekovim. To osobito vrijedi za filozofsku intuiciju. Ali filozof, koji se prisili, da tako nekom vrstom nasilja jurne u nekoj metafizičkoj ekstazi u srce stvarnosti, bit će nagrađen uživanjem istine i posjedovanjem apsolutnoga. Vrijednost ovakve spoznaje bit će zamčena time, što je intuicija iskustveni doživljaj, koji nam dopušta, da vibriramo sa stvarnošću u njenim najvećim dubinama.

Nauka. Nova nauka, do koje se ovako dolazi, nadići će, po mišljenju Bergsona, materijalizam kao i klasični spiritualizam. To će biti nova metafizika, zasnovana na integralnom iskustvu (l'expérience intégrale), i ona će pozitivnom metodom obnoviti velike teze tradicionalne filozofije, koje je ona postavila, ali kako Bergson drži, nije dokazala: opstanak Božji, možda čak opstanak Boga-stvoritelja, opstanak duše različite od tijela, njezinu neumrlost, slobodu čovjeka kao i njegovu različnost od životinje. Metafizika dakle ne će biti nikakva apstraktna konstrukcija pojnova, nego sistem zasnovan sasvim na iskustvu. Ona će početi sa sigurnim psihološkim podacima. Ako filozof, kaže Bergson, pusti sve prethodne ideje i pokuša snažno zariniti u sama sebe, on ustavljuje, da je u njemu sve u neprekidnom toku, koji je nemoguće zaustaviti, ali koji je posve stvaran. Taj tok to je trajanje ili konkretno vrijeme. Ja opažan da trajem, ja sam trajanje, ja jesam, — to je početak filozofije. Mislim, dakle jesam, umovao je Descartes. Ovdje se ne radi o umovanju, ovdje je sve to doživljeno, i svatko može

to iskustvo osobno doživjeti. To pokazuje, da fizika i prirodne nauke nisu jedine iskustvene nauke, nego je i metafizika takva. Polazeći od ovog početnog rezultata i nastavljajući isti intuitivni put filozof ustanovljuje, da je trajanje ne samo tkivo moga bića, nego i svih stvari. To je zapravo sama bit stvari. A to znači, da je sve, kad se dobro promatra, u neprekidnom razvitku. Razvoj je temeljni zakon svega. Sve se stvara ili povećava, i stvaranje tako shvaćeno nije nikakva tajna, mi ga doživljujemo, čim slobodno djelujemo. A to nas vodi još dalje: do razumijevanja stvari i života. Gesta ruke, koja se diže — to je stvaranje, gesta ruke, koja pada, to je nešto, što nestaje, to je tvar. Ali i pri tom padu nešto ostaje od prvotnog zamaha, nešto nastavlja gestu, stvaralačku djelatnost: to je život. Problem materije se stoga ni ne postavlja, jer materija nema vlastite realnosti, ona je samo jedno m a n j e, nedostatak. Život, koji se ovako očituje, to je težnja za stvaranjem, za djelovanjem na mrtvu tvar. Ovo stvaranje nadilazi istodobno i darvinizam i lamarkizam i svaku teoriju, koja bi htjela, da je razvoj ostvarenje jednog unaprijed stvorenog plana. Ne, život u stvaranju bitno je slobodan i daje neočekivane rezultate. Taj životni razvoj vodi stvaranju zasebne vrste: čovjeka, koji je svojom naravi različit od životinje. Je li međutim čovjek jedino savršeno biće, posljednja najuspjelija tvorevina, kao što to hoće izvjesni panteizam? Ne, životna stvaralačka struja potekla je od Bića kud i kamo savršenijeg, iz Boga. No Bog je ipak sam, barem po prvim Bergsonovim djelima, samo središte, iz koga izviru svjetovi. Ovako definiran, kaže B., on nema ništa gotovo. On je neprekidni život, djelovanje, sloboda. Znači li ovakvo shvaćanje identifikaciju svijeta i Boga? Mnogi kritičari su tako stvar shvatili, premda je B. opetovano naglašavao, da nije i ne želi biti panteist. To je posebno naglasio povodom objelodanjenja svoga djela *Deux sources de la morale et de la religion*. Možda će najpravije biti, ako rekne, da Bergson zaista zazire od panteizma, kome ga vodi logika njegova evolucionizma.

Posebno je veliku pažnju pobudio Bergson navedenim djelom *Dva izvora morala i religije*, koje je, kad je izašlo, izazvalo pravu senzaciju. No o njem smo govorili drugom mjestu.

Henri Bergson rodio se 18. X. 1859, bio je profesorom na *Ecole normale Supérieure*, a zatim na *Collège de France*. Od 1901. član je Instituta. Bio je nosilac Nobelove nagrade. Umro je 6. I. 1941.

Z n a č e n j e. Po sudu samih protivnika: »Bergsonizam je bez sumnje najpuniji i najmoćniji tok misli, koji je u posljednjih sto godina prošao našim filozofskim svijetom«. Mi se ne slažemo s glavnim pravcima te nauke, ali »ipak ne možemo da se ne divimo djelu tako zamašnu, tako različitu, tako snažnu. G.

filozofije. Opsežniju kritiku dali smo u knjizi »Moderni filozof branitelj kršćanstva«, a navodimo je također niže u literaturi.

Bibl.: Essai sur les Données immédiates de la conscience, Matière et Mémoire, Essai sur la Relation du Corps à l'Esprit, Paris 1896, 1925; Le Rêve, Paris 1900, 1925; L'Effort intellectuel, u: Revue philosophique 1902; I, Introduction à la Métaphysique, u: Revue de métaphysique, 1903; Le paralogisme psych-physiologique, ib., 1904; L'Évolution créatrice, Paris 1907, 1936; Science psychique et Science Physique, Zeitschrift für Patopsychologie, Bd. 2, 1914; La philosophie française u: La Science française, 1915; L'Énergie intellectuelle, ib. 1919; L'Énergies spirituelle, Paris 1920; Durée et simultanéité, Paris 1923; Les deux sources de la morale et de la religion, Paris, 1932.

Lit.: A. Farges, La philosophie bergsonienne, Paris 1912; J. de Tonquédec, Dieu dans »l'Évolution créatrice«. Paris 1912; Keller, Eine Philosophie des Lebens, H. Bergson, Jena 1914; J. Maritain, La philosophie bergsonienne, Paris, 1913, 1930; V. Jankélévitch, Bergson, Paris 1931; L. Penido, Dieu dans le bergsonisme, Paris 1934; Đ. Gračanin, Moderni filozof-branitelj kršćanstva?, Sarajevo 1935.

»MASONERIJA U HRVATSKOJ«

Prof. A. Živković

Pod tim je naslovom nedavno objelodanio knjigu Mirko Glojnarčić (Zagreb 1941., 8°, str. 80) i otkrio zavjesu s lica po kojega toga prijatelja u našoj sredini, koji je mudro i oprezno krio svoju pripadnost masonskoj loži u Hrvatskoj.

1. Da je to učinjeno, dobro je s više razloga¹. Ovdje neka bude naveden samo jedan: pitanje k a r a k t e r a zahtijeva, da čovjek u socijalnom životu stoji prema čovjeku kao drug prema drugu, biće otvoreno i ispravno, prožeto ako ne drugima višim, a ono barem idealima humanosti, koju sami slobodni zidari toliko naglasuju. Na principima pak po kojima se masoni udružuju i rade, nije moguć zdrav i sređen društveni život. Metode masonskog rada onemogućuju osnovne uvjete društvena života: iskrenost, međusobnu opću pouzdanost i povjerenje, vjeru u časnu riječ i poštenje pojedinca. Ako naime pojedinac ne odgovara samo i isključivo svojoj s a v j e s t i, nego je prvenstveno vezan i odgovoran za svoje čine jednom posebnom društvu kojemu obvezatno služi, ali da toga ostali ljudi s kojima dolazi u saobraćaj ne znaju, onda je ugrožena društvena sigurnost i ono povjerenje, što je ljudima potrebno za uspješno i napredno izvršavanje poslova koji nas vežu međusobno u životu.

Već činjenice: da se slobodni zidari toliko kriju, da se ograđuju neprobojnim zidom, da se strašnim zavjerama vežu i

¹ Nemaju pravo oni koji navališe na autora što je uopće dirnuo u masone; pogotovo nije na mjestu da mu se samo zbog toga pripisuje loša namjera. Tko misli, da mu je učinjena krivica, eno mu sud; ako je pravice igdje, mora da je na sudu!